

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.25>

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ЗА ПРОЦЕСОМ ВИКОНАННЯ – ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Гарасим Павло Степанович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального
права і процесу
(Національний університет «Львівська
політехніка», м. Львів, Україна)

У цій науковій статті здійснено аналіз практики реалізації у сфері виконання покарань і пробації України принципів здійснення громадського контролю, а також на цій підставі визначені головні проблемні питання, які виникають у зв'язку з цим, та запропоновані науково обґрунтовані шляхи їх вирішення по суті.

Зокрема, зауважено, що у класифікації принципів особливе місце займають основоположні принципи права, тобто найбільш важливі фундаментальні керівні правові засади, на яких ґрунтується право як загальновизнані принципи, що визначені у нормах міжнародного права, які, відповідно до вимог ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства.

За результатами вивчення змісту норм чинного Кримінально-виконавчого кодексу України доведено, що хоча у ньому й визначені принципи кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань та закріплені у зв'язку з цим принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань, проте жодної ремарки щодо принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань у вказаному Кодексі не зроблено.

Констатовано, що якщо узагальнити результати проведеного у статті аналізу загальних принципів діяльності громадських об'єднань, визначених у відповідному законі, можна констатувати, що вони у повній мірі можуть бути адаптовані (приспосовані або такі, що можуть використовуватись) до кримінально-виконавчого законодавства України та здійснення у зв'язку з цим громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації.

Також, з метою реалізації вказаної науково обґрунтованої ідеї та з метою підвищення рівня ефективності даного виду соціального моніторингу, запропоновано КВК України доповнити ст. 25-1 «Принципи здійснення громадського контролю».

Підтримано думку окремих науковців щодо того, що персонал установ виконання покарань має сам ініціювати громадську активність і, перш за все, – для підтримки

самого себе, тобто – ідея підконтрольності установ виконання покарань громадянському суспільству – це ключова ідея у механізмі соціального управління.

Ключові слова: принцип; моніторинг; громадський контроль; процес виконання – відбування покарань; сфера виконання покарань і пробації; класифікація; засуджений; персонал органів та установ виконання покарань.

THE MAIN PRINCIPLES OF PUBLIC MONITORING OF THE EXECUTION PROCESS - SERVING SENTENCES IN UKRAINE

Garasym Pavlo Stepanovych,
Candidate of Law,
Doctoral Student at the Department
of Criminal Law and Procedure
(Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine)

The scientific article analyzes the practice of implementing the principles of public control in the field of punishment and probation in Ukraine, on the basis of which the main problematic issues arising in connection with this are determined, and scientifically based ways of solving them are proposed.

In particular, it was noted that in the classification of principles, a special place is occupied by the fundamental principles of law, that is, the most important fundamental guiding legal principles on which the law is based as generally recognized principles defined in the norms of international law, which in accordance with the requirements of Art. 9 of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On International Treaties" became part of the national legislation.

According to the results of the study of the content of the norms of the current Criminal and Executive Code of Ukraine, it has been proven that although it defines the principles of criminal and executive legislation for the execution and serving of punishments, and in this connection the principle of public participation in the activities of bodies and institutions for the execution of punishments is fixed in this regard, however, no remarks were made regarding the principles of public control in the field of execution of punishments in the specified Code.

It was established that if we summarize the results of the analysis conducted in the article of the general principles of the activity of public associations, defined in the relevant law, it can be stated that they can be fully adapted (adapted or such that they can be used) to the criminal law of Ukraine. In connection with this, implementation of public control in the field of execution of punishments and probation.

Also, with the provision of implementation of the developed scientifically based idea and with the provision of increasing the level of effectiveness of this type of social monitoring, the Central Committee of Ukraine was proposed to supplement Art. 25-1 "Principles of implementation of public control".

The opinion of some scientists is supported that the staff of penal institutions should initiate public activity and, above all, to support themselves, that is, the idea of the control of penal institutions by civil society is a key idea in the mechanism of social management.

Key words: principle; monitoring; public control; execution process – serving sentences; the field of execution of punishments and probation; classification; condemned; staff of bodies and institutions for the execution of punishments.

Як показали результати вивчення змісту норм чинного Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, хоча у ньому й визначені принципи кримінально-виконавчого законодавства виконання і відбування покарань та закріплені у зв'язку з цим принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (УВП), жодної ремарки щодо принципів здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань у вказаному Кодексі не зроблено.

Такий підхід законодавця привів до того, що зазначений вид соціального моніторингу на практиці носить хаотичний та безсистемний характер, а, в кінцевому підсумку, виступає однією з детермінант, яка негативно впливає на ефективність процесу виконання – відбування покарань, у цілому [1, с. 223-230].

І, це при тому, що громадський вплив у нині діючому КВК (ч. 3 ст. 6) віднесено до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а в ст. ст. 24, 25 закріплені основні суб'єкти даного моніторингу, який здійснюється у сфері виконання покарань і пробації України.

Як наслідок, щорічно засуджені стають об'єктом кримінальних посягань як з боку осіб, які спільно з ними відбувають покарання, так і з боку інших осіб, включаючи персонал органів та УВП [2, с. 8-14].

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення на науковому рівні.

Як свідчить проведений аналіз наукової літератури, як у попередні роки, так і в сьогоденні проблеми, що стосуються змісту та ефективності здійснення громадського контролю за кримінально-виконавчою діяльністю в Україні, були та є предметом доктринальних розробок таких учених, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, В. В. Василевич, О. М. Гумін, Б. М. Головін, Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, О. В. Лисодед, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко, К. Ф. Погребна, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та ін.

Поряд з цим, у контексті застосування на практиці ефективності принципів здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань в Україні, зазначене питання на доктринальному рівні досліджено не в повній мірі, що й обумовило вибір об'єкта та предмета даної наукової статті.

При цьому варто зазначити, що її *метою* є визначення, на підставі аналізу практики реалізації у сфері виконання покарань України принципів вказаного виду соціального моніторингу існуючих у зв'язку з цим проблем, а *головним завданням* – презентація авторських науково обґрунтованих шляхів їх усунення по суті.

У тлумачних словниках слово «принцип» означає основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, т. ін. [3, с. 543].

У свою чергу, в теорії права під принципами права науковці розуміють вихідні ідеї, що визначають його характер, як найбільш важливі юридичні вимоги, що адресуються суб'єктам права [4, с. 123].

При цьому, залежно від сфери дії принципів теоретики поділяють їх на:

- а) загальні (конституційні);
- б) міжгалузеві (як от: у галузі кримінально-правових наук);
- в) галузеві (у даному випадку – принципи кримінально-виконавчого права);
- г) підгалузеві права (зокрема, принципи здійснення пробації);
- г) інститутів права (наприклад, виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі) [4, с. 124].

Як свідчить практика, особливе місце у зазначеній класифікації займають основоположні принципи права, тобто найбільш важливі фундаментальні керівні правові засади, на яких ґрунтується право як загально визнані принципи, що визначені у нормах

міжнародного права, які, відповідно до вимог ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори», стали частиною національного законодавства.

Саме з урахуванням вказаних теоретико-методологічних засад й розглянуто у цій науковій статті застосування у сфері виконання покарань і пробації України принципів здійснення громадського контролю за даною галуззю суспільних відносин. При цьому, враховуючи, що у чинному КВК такі керівні засади діяльності громадськості не визначені, аналіз зазначених принципів проведено на підставі з'ясування змісту тих принципів, які закріплені в Законі України «Про громадські об'єднання».

Зокрема, у ст. 3 вказаного законодавчого акту визначені наступні принципи утворення і діяльності громадських об'єднань, які у тому числі мають пряме відношення до здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, а саме:

1. Принцип добровільності (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Сутність та особливості його реалізації у сфері виконання покарань і пробації України полягає у тому, що члени громадських об'єднань, які здійснюють вказаний вид соціального моніторингу, представляють їх інтереси у цій галузі суспільних відносин по власній волі, ініціативі та бажанню (є вільні у виборі такого напрямку діяльності громадськості), включаючи й участь у Національному превентивному механізмі.

У такому варіанті оцінки змісту принципу добровільності його можна ототожнити із змістом принципу свободи, яка, на переконання С. П. Погребняка (і з цим варто погодитись), є беззаперечною соціальною цінністю, у зв'язку з чим на правовому рівні закріплюється та захищається легітимована міра свободи (у контексті добровільності – вільності та реалізації власної волі представником громадського об'єднання) [4, с. 127].

І, що важливо у даному сенсі, реалізуючи принцип добровільності при здійсненні громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, члени громадських об'єднань керуються тими ж вимогами, що пред'являються, зокрема, до принципу свободи, а саме:

а) дозволено все, що не забороняється законом;

б) при проведенні даного виду соціального моніторингу мають поважатись і не порушуватись права всіх суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин [5, с. 15-32];

в) процес громадського контролю має бути толерантним (поблажливим, терпимим до чийсь думок, поглядів, вірувань тощо) [6];

г) інші вимоги [4, с. 127].

2. Принцип самоврядності (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

Його зміст при здійсненні громадського контролю за сферою виконання покарань і пробації виражаються у тому, що уповноважені представники громадських об'єднань, які моніторять зміст процесу виконання – відбування покарань вправі самі визначати напрями (об'єкти) контролю. При цьому вони гарантовані від втручання у процедуру даного виду соціального моніторингу органів державної влади, інших держаних органів (у даному випадку – органів та УВП), органів місцевого самоврядування (ч. 3 ст. 3 вказаного вище Закону).

3. Принцип вільного вибору території діяльності.

Як видається, у вказаній ситуації мова ведеться про те, що об'єктом громадського контролю може бути будь-який орган та установа виконання покарань (ст. 11 КВК), без винятку. (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

4. Принцип рівності перед законом.

Сутність і зміст даного принципу при здійсненні вказаного вище соціального моніторингу полягає у тому, що здійснюючи контроль ні функції представники

громадських об'єднань, мають такі ж права і обов'язки, а також гарантії їх реалізації, як й інші суб'єкти контролю у сфері виконання покарань і пробації України, які зазначені в ст. ст. 22-24, 25 КВК (прокурори, вищестоящі органи ДКВС України, члени Національного превентивного механізму, ін.), за винятком обмежень, що визначені в законі (наприклад, у Законі України «Про доступ до публічної інформації») (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

5. Принцип відсутності майнового інтересу (п. 5 ч. 1 ст. 3 вказаного вище Закону).

Правова природа зазначеного принципу при здійсненні громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань проявляється у тому, що уповноважені представники громадських об'єднань, проводячи в органах та УВП соціальний моніторинг, за винятком залучення до діяльності Національного превентивного механізму (ч. 7 ст. 24 КВК), виконують свої функції на безоплатній основі, а також не можуть це робити на чиєсь матеріальне (фінансове) замовлення (ч. 6 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»).

6. Принцип прозорості, відкритості та публічності.

Як це витікає із змісту ч. 7 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», прозорість і відкритість передбачають право уповноважених представників цих соціальних структур мати вільний доступ до інформації про діяльність з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації, інших суб'єктів контролю, форм, методів тощо, а також встановлюють обов'язок керівних органів громадських об'єднань надавати таку інформацію для їх членів у разі звернення.

У свою чергу, публічність означає, що громадські об'єднання, які зорієнтовані на здійснення соціального моніторингу за процесом виконання – відбування покарань, зобов'язані інформувати як своїх членів, так і громадськість про свої мету (цілі) та діяльність з означених питань.

Отже, якщо узагальнити результати проведеного вище аналізу загальних принципів діяльності громадських об'єднань, що визначені у відповідному законі, то можна констатувати, що вони у повній мірі можуть бути адаптовані (приспосовані або такі, що можуть використовуватись) [4, с. 12] до кримінально-виконавчого законодавства України та здійснення у зв'язку з цим громадського контролю у сфері виконання покарань і пробації.

Поряд з цим, для реалізації вказаної науково обґрунтованої ідеї та з метою підвищення рівня ефективності даного виду соціального моніторингу, варто КВК України доповнити ст. 25-1 «Принципи здійснення громадського контролю» такого змісту:

«Громадський контроль у сфері виконання покарань і пробації України здійснюється з дотриманням принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарань, а також з дотриманням принципів діяльності громадських об'єднань, що регулюють їх правовий статус».

Додатковим аргументом щодо вказаної видозміни КВК виступають такі обставини:

а) відсутність серед закріплених у ст. 5 даного Кодексу принципів не тільки тих із них, що стосуються здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, але й цілому принципу контролю за вказаною галуззю суспільної діяльності.

У той самий час, у КВК є спеціальна глава 4 (ст. ст. 22-25), яка називаються «Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених»;

б) необхідність забезпечення у сфері виконання покарань і пробації завдань, що пов'язані із змістом національної безпеки України.

Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» є спеціальний розділ III «Демократичний цивільний контроль» (ст. ст. 4-11), який у тому числі відноситься й до процесу виконання – відбування покарань;

в) потребою в адаптації чинного кримінально-виконавчого законодавства України, включаючи питання громадського контролю, до норм Європейського Союзу та інших міжнародних стандартів [7, с. 147-170].

Як у зв'язку з цим слушно у свій час зазначив Г. О. Радов, проблема стоїть більш гостро, ніж видається на перший погляд [8, с. 17]. І для того, на його думку, щоб не опинитись у такій ситуації, персонал УВП має сам ініціювати громадську активність. І, перш за все, – для підтримки самого себе [8, с. 17].

Саме тому, на його переконання (і це не викликає заперечень), ідея підконтрольності УВП громадському суспільству – це ключова ідея у механізмі соціального управління [8, с. 23].

Таким чином результати вивчення змісту принципів діяльності громадських об'єднань в Україні та їх співставлення з принципами кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань дозволяють констатувати, що поміж собою вони співвідносяться як спеціальне (принципи діяльності громадськості) та загальне (принципи функціонування суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих право-відносин), що виступає додатковою правовою підставою для видозміни чинного КВК з означених питань, з урахуванням необхідності невідкладного вирішення тих проблем, які склались у сфері виконання і відбування покарань України у сучасних умовах [9, с. 45-48].

Список використаних джерел:

1. Колб О. Г., Махніцький О. І. Зміст громадського контролю у сфері виконання покарань України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3(9). С. 223-230.
2. Колб О. Г. Копотун І. М., Джужа О. М., Пасічник Д. С. запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvena Misel : Global Sciens Center LP*. 2020. № 47-2(47). С. 8-14.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. С. 864.
4. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
5. Правові засади діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань : навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужі та д.ю.н., проф. О. Г. Колба : Кондор-Видавництво, 2016. 240 с.
6. Толерантний – Вікіпедія. URL: <https://sum.in.ua>tolerantnyj>.
7. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Вид-во «Кросс-срод», 2007. 184 с.
8. Радов Г. Персонал и взаимодействие тюрьмы и общества. *Тюрьма и общество* : материалы семинара для персонала учреждений по исполнению наказаний Донецкой области. Донецк : «Донецкий мемориал», 2000. С. 14-28.